

Leo Trotskij:

Från den gamla familjen till den nya

(*Pravda*, 13 juli 1923)

De inre relationerna inom familjen och det som händer där är genom själva sin natur ytterst svåra att undersöka, och har i mycket liten omfattning varit föremål för statistiska undersökningar. Därmed är det svårt att säga hur mycket lättare och oftare familjeband bryts upp nuförtiden (i verkliga livet och inte på pappret) jämfört med tidigare. I stor utsträckning får vi nöja oss med att försöka bedöma med ögonen. Skillnaden mellan perioden före revolutionen och idag är dessutom, att medan arbetarna tidigare själva inte brukade märka bråk och dramatiska konflikter i arbetarfamiljer, så innehar en stor del av arbetarnas övre skikt idag ansvariga poster, deras liv står mycket mer i rampljuset, och varenda familjetragedi i deras liv blir ämne för kommentarer och löst skvaller.

Men med reservation för dessa allvarliga invändningar går det inte att förneka att relationerna inom familjen, även de inom proletarietet, vacklar. Det slogs fast som ett klart etablerat faktum vid parti-propagandisternas konferens i Moskva, och ingen ifrågasatte det. Det gjorde olika intryck på olika personer – alla på sitt eget sätt. En del betraktade det med tvivel, andra med förbehåll, och ytterligare andra verkade förbryllade. Hursomhelst stod det klart för alla att det pågår något stort, som helt kaotiskt antar omväxlande makabra eller motbjudande, absurda eller tragiska former, och som ännu inte har hunnit visa sina dolda möjligheter att inleda en ny och högre ordning i familjelivet.

Det har sipprat ut en del information om familjens sönderfall i pressen, men bara någon enstaka gång, och i mycket diffusa, allmänna ordalag. I en artikel om denna fråga läste jag att arbetarfamiljens sönderfall utgjorde ett fall av ”borgerligt inflytande över arbetarklassen”.

Det är inte så enkelt. Frågans ursprung ligger djupare än så och är mer komplicerad. Inflytandet från det borgerliga förflutna och det borgerliga nuvarande finns där, men det viktigaste skeendet utgörs av en smärtsam utveckling av själva den proletära familjen, som leder fram till en kris. Vi kan nu bevittna de första kaotiska stegen i denna utveckling.

Krigets förödande effekter på familjen är välbekant. Till att börja med splittrar själva kriget familjen, det skiljer folk åt för långa perioder eller för samman folk slumpmässigt. Inflytandet från kriget fortsatte och förstärktes under revolutionen. Krigsåren bröt ner allt det som stod kvar bara tack vare historiska traditioner. Kriget krossade tsarväldets, klassprivilegiernas, den gamla traditionella familjens makt. Revolutionen började bygga upp den nya staten och hade därmed uppnått sitt enklaste och viktigaste mål.

Den ekonomiska delen av familjens problem visade sig vara mycket mer komplicerad. Kriget skakade om den gamla ekonomiska ordningen och revolutionen störtade den. Nu bygger vi en ny ekono-

misk stat – för tillfället i huvudsak med hjälp av de gamla delarna, genom att omorganisera dem på nya sätt. Det är först på senare tid som vi inom ekonomin har gått från den nedbrytande perioden och börjat höja oss. Våra framsteg är ännu så länge mycket långsamma, och det kommer att ta mycket lång tid innan vi kommer att kunna upprätta nya socialistiska ekonomiska former. Men vi har definitivt lämnat perioden av ödeläggelse och förfall. Botten nåddes under åren 1920-21.

I familjens liv är den första nedbrytande perioden långt ifrån över. Upplösningen pågår fortfarande för fullt. Vi måste komma ihåg det. Familjelivet och livet i hushållet genomgår så att säga sin 1920-21-period och har ännu inte uppnått 1923 års standard. Familjelivet är mycket mer konservativt än det ekonomiska livet, och ett av skälen till det är att det fortfarande är mindre medvetet. Inom politiken och ekonomin agerar arbetarklassen samlad och skjuter fram förtruppen, kommunistpartiet, till främsta ledet. Med hjälp av dess förmedling genomför den proletariats historiska mål. Inom hemmets väggar splittras arbetarklassen upp i celler bestående av familjer. Den förändrade politiska regimen och statens nya ekonomiska ordning – överförandet av fabriker och verkstäder i arbetarnas händer – har förvisso haft en viss påverkan på familjelivet, men bara indirekt och till det yttre, och utan att beröra de familjetraditioner som har ärvts från det förflutna.

En radikal familjereform och överhuvudtaget av hushållen kräver stora ansträngningar från hela arbetarklassen, och det förutsätter att det inom klassen finns en mäktig inre molekyllkraft som strävar efter kultur och utveckling. För att kunna vända upp tunga jordklumpar krävs det en plog som gräver djupt. Att införa politisk jämlikhet mellan kvinnor och män var en sak och det var lätt. Nästa uppgift var mycket svårare – att införa jämlikhet mellan män och kvinnor inom industrin, på fabriker och verkstäder och inom fackföreningarna, på ett sådant sätt att männen inte skulle missgynna kvinnorna. Att uppnå verklig jämlikhet mellan män och kvinnor inom familjen är ett oändligt mycket svårare problem. Innan det kan ske måste alla våra familjeseder omvälvas. Ändå är det helt uppenbart att om det inte blir verklig jämlikhet mellan man och hustru i familjen, i normal mening såväl som i verkliga livet, så kan vi inte på allvar tala om jämlikhet i arbetet eller ens inom politiken. Så länge kvinnan är fastkedjad vid hushållsarbete, omvårdnad av familjen, matlagning och sömnadsarbete, då minskar hennes möjligheter att delta i samhällslivet och det politiska livet enormt.

Att gripa makten var det lättaste. Ändå upptog just denna fråga alla våra krafter under revolutionens första period. Den krävde oändliga uppoffringar. Inbördeskriget gjorde att vi måste vidta ytterst hårda åtgärder. Kalkborgerliga uppkomlingar skrek i högan sky om att moralen hade brutaliserats, att proletariatet hade blivit mordiskt och moraliskt fördärvat, och så vidare. Det som egentligen hände var att proletariatet använde revolutionära våldsmetoder som hade tvingats på det för att börja kämpa för en ny kultur, för verkliga mänskliga värden.

Under de första fyra eller fem åren har vi genomlidit en period av fruktansvärt ekonomiskt sönderfall. Arbetsproduktiviteten kollapsade, och de produkter som tillverkades var av skrämmande dålig kvalitet. Fienden såg, eller valde att se, denna situation som ett tecken på sovjetregimens ruttenhet. Men i själva verket var det bara ett oundvikligt första steg för att riva ner de gamla ekonomiska formerna och ett första försök att på egen hand skapa nya.

Vad gäller familjeförhållanden och det personliga livet i allmänhet måste det också bli en oundviklig period av sönderfall av de tidigare formerna, av traditioner som har ärvts från det förgångna och inte

är medvetet kontrollerade. Men inom detta område av familjelivet börjar perioden av kritik och sönderfall senare och varar längre. Den antar osunda och smärtsamma former, som dock är mångfasetterade och inte alltid går att upptäcka vid en ytlig anblick. Dessa successiva milstolpar av avgörande förändringar inom de statliga förhållandena, inom ekonomin och livet i allmänhet, borde preciseras klart så att vi inte behöver bli förskräckta av de fenomen som vi såg. Vi måste lära oss att bedöma dem i sitt rätta ljus, inse deras rätta plats i arbetarklassens utveckling, och medvetet inrikta de nya förhållandena mot ett liv i socialistisk skepnad.

Varningen är nödvändig, ty vi hör redan oroliga röster. Vid konferensen för partipropagandister i Moskva talade en del kamrater med stor och naturlig ängslan om hur lätt de gamla familjebanden splittras till förmån för nya som är lika flyktiga som de gamla. Det är alltid modern och barnen som blir offren för detta. Vem har å andra sidan inte i privata samtal bland oss hört klagomål, för att inte säga jämmer, om det moraliska "sönderfallet" bland sovjetiska ungdomar, i synnerhet bland ungdomkommunisterna? Dessa klagomål är inte bara överdrifter – det finns också spår av sanning i dem. Vi måste och kommer förvisso att bekämpa den mörka sidan av denna sanning – eftersom det är en kamp för en mer högstående kultur och utvidgning av den mänskliga personligheten. Men för att kunna inleda vårt arbete, för att kunna ta itu med frågans ABC utan reaktionärt moraliserande eller sentimental modlöshet, måste vi först slå fast fakta och klart se vad som faktiskt händer.

Som vi såg ovan har enorma händelser, krig och revolution, hemsökt den gamla sortens familj. Och efter dem kom den underjordiska mullvaden långsamt krypande – det kritiska tänkandet, medvetna studier och utvärderingar av familjeförhållandena och familjelivet. Det var de stora händelsernas mekaniska krafter som tillsammans med det uppväckta sinnets kritiska kraft orsakade det sönderfall av familjeförhållandena som vi nu bevittnar. Efter makterövringen måste den ryska arbetaren nu ta sina första medvetna steg för att utveckla en kultur för många delar av sitt liv. Under inverkan av enorma sammandrabbningar skakar hans personlighet för första gången av sig de traditionella formerna för livet, alla familjeseder, religiösa bruk och relationer.

Det är inte att undra på att individens protester, hans uppror mot det förflutnas traditioner, till en början antar anarkistiska, eller mer plumpt uttryckt, liderliga former. Vi har sett det inom politiken, i militära frågor, inom ekonomin. Här antog den anarkistiska individualismen extrema former, klickväsen, offentlig vältalighet. Och det är inte heller att undra på att denna process på ett ytterst nära och därmed smärtsamt sätt påverkar familjeförhållandena. Den nyuppväckta personligheten har befriats från all slentrian och vill omorganisera sig på ett nytt sätt, och tillgriper då "utsvävningar", "gudlöshet" och alla de andra synder som fördömdes under konferensen i Moskva.

I samband med mobiliseringarna rycktes maken upp från sin vanliga omgivning och förvandlades under inbördeskriget till en revolutionär medborgare vid fronten. En omskakande förändring. Hans vyer har vidgats, hans andliga strävanden har blivit mer högflygande och mer sammansatta. Han är en annan man. Och så återvänder han hem och upptäcker att allting är praktiskt taget oförändrat. Det gamla samförståndet och förståelsen med folket hemma i familjen har försvunnit. Det uppstår inget nytt samförstånd. Den ömsesidiga förvåningen övergår i ömsesidigt missnöje, och därefter i groll. Familjen splittras.

Maken är kommunist, hustrun partilös. Maken går upp i sitt arbete, hustrun sköter som tidigare bara

om sitt hem. Förhållandena är ”fridfulla”, men grundas i själva verket på helt olika vanor. Så ger makens kommitté – den kommunistiska ”cellen” - order om att han ska ta bort alla [religiösa] ikoner som hänger i hemmet. Han är villig att åtlyda ordern, och ser den bara som naturlig. För hans hustru är den en katastrof. Denna lilla händelse avslöjar den avgrund som skiljer makens och hustruns tänkesätt. Relationerna blir förstörda. Familjen splittras.

En gammal familj. De har levt 10-15 år tillsammans. Maken är en god arbetare, hängiven sin familj. Hustrun lever också för sitt hem och ägnar det all sin energi. Men av en slump kommer hon i kontakt med en kommunistisk kvinnoorganisation. En ny värld öppnar sig inför hennes ögon. Hon hittar ett nytt och mer omfattande mål för sin energi. Hon försummar familjen. Maken blir irriterad. Hustrun blir sårad i sin nyvaknade medborgerliga medvetenhet. Familjen splittras.

Det går att räkna upp sådana familjetragedier i all oändlighet, och de leder till ett enda resultat – familjen bryts sönder. Vi har pekat på typfallen. I alla dessa exempel beror tragedin på att en kommunist kolliderar med en partilös. Men splittringen av familjen, det vill säga den gamla sortens familj, är inte bara begränsad till den översta delen av klassen som är mest utsatt för påverkan av de nya förhållandena. Upplösningen av familjebanden tränger djupare än så. Den kommunistiska förtruppen genomgår bara snabbare och mer våldsamt det som kommer att bli oundvikligt för hela klassen. Den kritiska och fördömande inställningen till de gamla förhållandena, de nya kraven på familjen, sträcker sig avsevärt längre än till gränsen mellan kommunisterna och arbetarklassen i sin helhet.

Redan införandet av borgerliga bröllop var ett hårt slag mot den traditionella heliga familjen som till stor del bara fanns till för att upprätthålla skenet. Ju mindre personliga band som fanns i de gamla bröllopsbanden, ju hårdare var de yttre krafternas sammanhållande kraft, de sociala traditionerna och i all synnerhet de religiösa riterna. Slaget mot kyrkans makt var också ett slag mot familjen. Riter som saknar bindande betydelse och inte erkänns av staten används fortfarande av gammal vana, och de är en av den vacklande familjens stöd. Men när familjen saknar inre band, när bara gammal vana skyddar familjen från fullständigt sammanbrott, då är det troligt att varje knuff utifrån kommer att slå den i bitar, på samma gång som det slår mot troheten mot de kyrkliga riterna. Och det är oändligt mycket mer sannolikt att knuffar utifrån kommer nu än någonsin tidigare. Det är därför familjen vacklar och inte repar sig och sedan faller omkull igen. Livet sitter till doms över sina villkor genom att grymt och smärtsamt fördöma familjen. Historien hugger ner de gamla träden – och flisorna yr i vinden.

Men kommer livet att utveckla element till en ny sorts familj? Otvivelaktigt. Vi måste bara klart förstå karaktären hos dessa element och hur de uppstår. Precis som i andra fall måste vi skilja de fysiska förhållandena från de psykologiska, det allmänna från det enskilda. Psykologiskt innebär utvecklingen av den nya familjen, av nya relationer mellan människor överhuvudtaget, för oss ett framsteg i arbetarklassens kultur, en utveckling av individen, en högre nivå på hans anspråk och inre disciplin. I detta hänseende har revolutionen i sig själv naturligtvis inneburit ett stort steg framåt, och de värsta exemplen på familjens sönderfall utgör bara ett smärtsamt tecken på klassens uppvaknande och individens uppvaknande i klassen. Allt vårt arbete som rör kulturen, det arbete vi gör och det vi borde göra, blir ur denna synvinkel en förberedelse av de nya relationerna och den nya familj-

jen. Om vi inte höjer den enskilda arbetande mannen och kvinnans kulturella nivå, så kan det inte uppstå en ny, högre sorts familj, ty på detta område kan vi givetvis bara tala om inre disciplin och inte yttre tvång. Hur stark inre disciplin individerna i familjen har beror alltså på det inre livets innehåll, på hur omfattande och starka banden mellan man och hustru är.

Följaktligen kan inte de fysiska förberedelserna för det nya livet och den nya familjen i grund och botten inte skiljas från det övergripande socialistiska uppbygget. Arbetarstaten måste bli rikare för att den på allvar ska kunna ta itu med offentlig uppfostran av barn och befria familjen från bördorna av matlagning och tvätt. Utan en avsevärd förbättring av hela vår ekonomi är det otänkbart med ett förstatligande av hushållsarbetet och offentlig uppfostran av barn. Vi behöver mer socialistiskt ekonomiska former. Bara under dessa förhållanden kan vi befria familjen från de funktioner och bekymmer som nu förtrycker och bryter sönder den. Tvätten måste kunna skötas i offentliga tvättinrättningar, matlagningen i offentliga restauranger, sömnadsarbete i offentliga verkstäder. Barnen måste undervisas av bra offentliga lärare som har en verklig fallenhet för arbetet. Då skulle banden mellan man och hustru befrias från allt yttre och alla bisaker, och den ena skulle sluta att suga upp den andres liv. Äntligen skulle verklig jämlikhet uppstå. Banden skulle vara beroende av ömsesidig tillgivenhet. Och speciellt av det skälet skulle de få en inre stabilitet, givetvis inte samma för alla men inte tvingande för någon.

Således är vägen till den nya familjen tvåfaldig: (a) höja nivån på kulturen och skola arbetarklassen och de enskilda individerna i denna klass; (b) med statens försorg förbättra de materiella förhållandena för klassen. Dessa två processer är intimt sammanlänkade med varandra.

Det ovan sagda innebär givetvis inte att framtidens familj vid en viss punkt av de materiella förbättringarna genast kommer att ta sin rätt i besittning. Nej. Redan nu går det att ta vissa steg framåt mot den nya familjen. Visserligen kan staten ännu så länge inte klara av varken att uppfostra barnen eller inrätta offentliga kök som skulle vara bättre än familjens kök, eller upprätta offentliga tvättinrättningar där kläderna inte skulle gå sönder eller bli stulna. Men det betyder inte att mer företagsamma och progressiva familjer redan nu själva kan gå samman i kollektiva hushållsenheter. Den sortens experiment måste naturligtvis ske noggrant. Den kollektiva enhetens tekniska utrustning måste svara mot gruppens intressen och behov, och den ska ge tydliga fördelar för alla dess medlemmar, även om de till en början är blygsamma.

”Denna uppgift”, skrev kamrat Semasjko¹ nyligen angående behovet att omdana vårt familjeliv,

genomförs bäst i praktiken. Påbud och moraliserande kommer ensamma inte att ha särskilt mycket effekt. Men ett exempel, en illustration av nya former, kommer att göra mer än tusentals utmärkta pamfletter. Denna praktiska propaganda utförs bäst med hjälp av de metoder som kirurgerna kallar transplantation. När ett stort hudområde har försvunnit som resultatet av ett sår eller brännskador, och det inte finns något hopp om att huden kommer att kunna växa över detta område, så skär man bort bitar av hud från friska ställen på kroppen och sätter fast som små öar på det tomma området. Dessa öar fastnar och växer tills hela området är täckt av hud.

Samma sak händer med praktisk propaganda. När en fabrik eller verkstad anammar kommunistiska metoder, så kommer andra fabriker att följa efter. (N Semasjko, ”De döda håller fast vid de levande”,

1 **Nikolaj Semasjko** (1874-1949), gammal bolsjevik som 1923 blev folkkommissarie i sjukvårdsärenden.

Izvestija, nr 81, 14 april 1923.)

Erfarenheterna av sådana hushållskollektiv utgör ett första, ännu ytterst ofullständigt närmande till en kommunistisk livsstil, och de bör studeras och tänkas igenom noga. Privata initiativ som ges statligt stöd – framförallt från lokala sovjeter och ekonomiska organ – bör prioriteras. Byggandet av nya hus – och vi kommer trots allt att bygga hus! - måste styras utifrån behoven hos grupper av familjer. De första och odiskutabla framgångarna i denna riktning, oavsett hur små och begränsade, kommer oundvikligen att leda till att större grupper strävar efter att organisera sitt liv efter liknande linjer. Tiden är ännu inte mogen, varken utifrån statens materiella resurser eller utifrån förberedelserna av proletariatet, för ett uppifrån beslutat schema. Vi kan bara ta oss ur det nuvarande dödläget genom att skapa modellsamhällen. Marken mellan våra fötter måste stärkas steg för steg. Vi kan inte rusa alltför långt fram eller förfalla till byråkratiska fantasifulla experiment. I ett givet ögonblick kommer staten, med hjälp av lokala sovjeter, kooperativa enheter och så vidare, att förstatliga det arbete som utförs, att utvidga och fördjupa det. På så sätt kommer människans familj, med Engels ord, att ”plötsligt stiga från nödvändighetens till frihetens sfär.”

(Ur **Problems of Everyday Life**, s 42-51. Översättning Göran Källqvist.)